

**ПОНЯТТЯ ТЕМИ ЯК ПІДГРУНТЯ ВСТАНОВЛЕННЯ
СТРУКТУРНИХ СКЛАДНИКІВ КОНЦЕПТУ УКРАЇНА
(НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОГО АНГЛОМОВНОГО ГАЗЕТНОГО ДИСКУРСУ)**

У статті розроблено методику виділення структурних складників концепту УКРАЇНА, актуалізованого в сучасному англомовному газетному дискурсі, на основі поняття теми. Тема постає як структура, закорінена на ієрархічній єдності мікротем. Кожна мікротема репрезентує певну референтну ситуацію, що корелює з тим чи іншим складником концепту. Усі мікротеми об'єднуються спільним предметним змістом у межах макротем, що номінується іменем концепту й співвідноситься з прототипним уявленням про Україну, яке репрезентує ядро концепту.

З позицій когнітивно-дискурсивного підходу **концепт** тлумачать як "аналог поняття в дискурсивному, діяльній аспект, що передбачає активізацію суб'єктом висловлювання ментального поняттєвого змісту при актуалізації відповідного 'кванта' знання і свідомості в безпосередніх умовах і процесах формування й формулювання смислу висловлювання" [1: 91].

У системі концептів, що досліджуються сучасною лінгвістикою, концепти, вербалізовані іменниками-власними назвами, посідають особливе місце. Насамперед, це зумовлено тим фактом, що власному імені притаманне суто денотативне (але не сигніфікативне) значення, яке є засобом репрезентації одиничного (унікального, єдиного й неповторного). Власні імена є спеціалізованими у функції репрезентації одиничного й не здатні, не переходячи до розряду загальних імен, репрезентувати клас або описувати дещо, репрезентоване у висловлюванні іншим ім'ям [2: 100].

Метою статті є розробка методики виділення структурних складників концепту Україна, актуалізованого в сучасному англомовному газетному дискурсі, на підґрунті поняття теми дискурсу.

Актуальність обраної теми зумовлюється, насамперед, значущістю концепту УКРАЇНА для українського лінгвокультурного соціуму й необхідністю встановлення поняттєвого й аксіологічного змісту уявлень про Україну, відзеркалених і конструйованих у сучасному англомовному газетному дискурсі, для усвідомлення місця й ролі України в сучасному світі.

Концепт УКРАЇНА вперше є об'єктом аналізу на підґрунті когнітивно-дискурсивного підходу, який передбачає виявлення когнітивних структур, що актуалізуються лексемою *Ukraine* у свідомості суб'єктів англомовного газетного дискурсу. Це визначає новизну дослідження.

Матеріалом пілотного дослідження слугують 512 фрагментів англомовного газетного дискурсу, що містять лексему *Ukraine* або її похідні й тематизують складник концепту УКРАЇНА – ЗАКОНОДАВЧА ВЛАДА.

Відтак, ознаки концепту УКРАЇНА можна встановити лише на основі аналізу дискурсивних реалізацій лексеми *Ukraine* та/або її дериватів. Зрозуміло, що в конкретному дискурсивному контексті концепт актуалізує лише частину свого змісту. Ж. Дельоз та Ф. Гваттарі стверджують, що "концепти виникають пакунками" [3: 108] й "кожен концепт відсилає до певної проблеми, до проблем, без яких він не мав би смислу" [3: 26]. Відтак, "у кожному концепті є складники, які у свою чергу можуть бути взяті в якості концептів" [3: 30]. Кожний складник концепту є "інтенсивною ознакою, інтенсивною ординатою, яка має розумітися не як загальне чи часткове, а просто як суто одиничне" [3: 31]. Подібну думку висловлює й М. В. Нікітін, який теж вважає, що "концепти ... розрізняються наявністю і долею тих чи інших сенсорних компонентів у структурі їх суцільного змісту, і ці відмінності безпосередньо пов'язані з можливостями й моделями їх взаємодії в когнітивних процесах" [2: 185]. Отже, для виявлення структури та змісту концепту УКРАЇНА необхідно встановити інвентарний перелік та зміст його окремих складників на основі аналізу дискурсивних реалізацій імені концепту та його похідних.

У цьому зв'язку виникає проблема одиниці аналізу об'єктивації концепту у дискурсі. На думку І. С. Фролової, визначення одиниць аналізу дискурсу стає можливим завдяки введенню в науковий обіг поняття **теми** [4: 214], яку дослідниця визначає як денотат/ референт тексту – фрагмент позамовної дійсності, знання про який дозволяють комунікантам об'єктивувати його мовними знаками [4: 217]. Тема становить собою складну структуру, закорінену на ієрархічній єдності глобальної (або макротем) і локальної тем (або мікротем), де макротема постає як денотативне ядро тексту, а мікротема – як референт висловлювання (предметно-референтна ситуація) [4: 218].

"Вербальний план дискурсу репрезентований висловлюванням – текстовим уривком" [4: 220]. У нашому випадку текстом умовно вважається вся сукупність виявлених в аналізованому дискурсі висловлювань, що містять лексему *Ukraine* та/або її похідні. Усі вони репрезентують концепт УКРАЇНА й співвідносяться з умовним денотатом тексту, вербалізованим іменем концепту, лексемою

Ukraine, яка, відповідно, і позначає макротему тексту. На ментальному рівні макротема співвідносна з прототипним уявленням про Україну, що репрезентує ядро концепту Україна, дані про яке можна отримати лише на основі аналізу усіх можливих дискурсивних реалізацій засобів вербалізації концепту в аналізованому дискурсі, з'ясувавши найбільш типові уявлення про цей об'єкт позамовної дійсності, притаманні суб'єктам цього дискурсу. Кожен з окремих дискурсивних контекстів, відображаючи певну предметно-референту ситуацію, що репрезентує одну з мікротем умовного тексту, співвідноситься з тим чи іншим складником концепту УКРАЇНА. Кожна мікротема займає своє місце у складній ієрархії мікро- та макротем, де на кожному окремому штабелі певна мікротема потенційно може слугувати макротемою для більш конкретизованих/деталізованих тем, подібно до того, як складники концептів можуть слугувати цілісними концептами стосовно інших концептів. При цьому дискурсивні контексти можуть охоплювати одночасно декілька мікротем, які переплітаються між собою й вступають у стосунки ієрархії, хоча первинно всі мікротемі, що належать одній мікротемі, пов'язані лінійно.

Так, мікротема ВНУТРІШНЬОПОЛІТИЧНА СИТУАЦІЯ входить до макротемі УКРАЇНА й знаходиться в лінійній площині з іншими мікротемами, насамперед, ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОЮ СИТУАЦІЄЮ. Водночас вона слугує макротемою для таких тем, як ПОЛІТИЧНА КОНКУРЕНЦІЯ та ДІЇ ВЛАДИ, які, у свою чергу, також можуть потенційно деталізуватися в мікротемах. Відповідно, концепт УКРАЇНА має такі складники:

Тема 1. Внутрішньополітична ситуація → Складник 1. ВНУТРІШНЬОПОЛІТИЧНА СИТУАЦІЯ

Субтема 1.1. Політична конкуренція → Субскладник 1.1. ПОЛІТИЧНА КОНКУРЕНЦІЯ

Субтема 1.2. Дії влади → Субскладник 1.1. ДІЇ ВЛАДИ

Тема 2. Зовнішньополітична ситуація → Складник 2. ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНА СИТУАЦІЯ

Субтема 2.1. Зовнішньополітичний імідж України → Субскладник 2.1. ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНИЙ ІМІДЖ УКРАЇНИ.

Субтема 2.2. Відносини з Росією → Субскладник ВІДНОСИНИ З РОСІЄЮ

Розглянемо приклади. У фрагменті (1) складник аналізованого концепту ВНУТРІШНЬОПОЛІТИЧНА СИТУАЦІЯ актуалізується цілісно без подальшої деталізації:

(1) *Kiev is **vulnerable to political chaos*** (The Telegraph, Aug 18, 2008).

Київ, що метонімічно репрезентує політичну владу України, кваліфікується як такий, що не може протистояти хаосу, за допомогою лексеми *vulnerable* (уразливий). Фрагмент є описом загальної внутрішньополітичної ситуації в Україні, оскільки лексема *chaos* означає саме стан справ – a state of complete confusion and lack of order [5] (стан повної плутанини та безпорядку).

У дискурсивному контексті (2) складник ВНУТРІШНЬОПОЛІТИЧНА СИТУАЦІЯ актуалізується як цілісно, так і через деталізацію ПОЛІТИЧНА КОНКУРЕНЦІЯ:

(2) *No wonder **politics in Ukraine is so paralyzed** if the Tymoshenko-Yushchenko **war has been dragged down to such ridiculous levels*** (The Telegraph, Mar 14, 2009).

ВНУТРІШНЬОПОЛІТИЧНА СИТУАЦІЯ тут есплікується словосполученням *politics in Ukraine* й характеризується ад'єктивною лексемою *paralyzed* (паралізований). Фрагмент також містить вказівку на причини паралізованого стану внутрішньополітичної ситуації в Україні – війну між основними діючими можновладцями (*Tymoshenko-Yushchenko war*), яку охарактеризовано як таку, що сягнула сміхотворного/безглузлого рівня (*has been dragged down to such ridiculous levels*). Відтак, окрім складника ВНУТРІШНЬОПОЛІТИЧНА СИТУАЦІЯ тут есплікується його субординатний структурний компонент – ПОЛІТИЧНА КОНКУРЕНЦІЯ. Між ними встановлюються причинно-наслідкові відношення.

У фрагментах (3)-(4) реалізується субординатний стосовно ВНУТРІШНЬОПОЛІТИЧНОЇ СИТУАЦІЇ складник концепту УКРАЇНА – ПОЛІТИЧНА КОНКУРЕНЦІЯ:

(3) *The **endless row between Yulia Tymoshenko and Viktor Yushchenko ... appears to have permeated every department of Ukraine's government*** (The Telegraph, Mar 14, 2009).

(4) *The Ukrainian government has been **torn by political infighting** for months* (The Telegraph, Dec 22, 2008).

У (3) він есплікується словосполученням *endless row between Yulia Tymoshenko and Viktor Yushchenko*. Номінація *row* (скандал) уподібнює відносини політичної конкуренції побутовій сварці, у той час як атрибут *endless* (нескінченний) імплікує безвихідність ситуації. У прикладі (4) цей складник есплікується предикатом *has been torn by political infighting* (розколюється в результаті внутрішньокоаліційної політичної боротьби), агенсом якого є денотат словосполучення *the Ukrainian government*. Лексема *infighting* означає arguments and disagreements between people in the same group who are competing for power [5] (суперечки та незгоди між людьми, які належать до однієї політичної групи, яка бореться за владу). В актуалізації ПОЛІТИЧНА КОНКУРЕНЦІЇ задіяні не лише лексичні, а й морфологічні засоби: форма перфекту дієслова *to turn*, підсилена лексичним засобом *for months*

(протягом місяців), вказує на тривалість дії, що підкреслює вплив політичної боротьби на ситуацію в країні.

Дискурсивний контекст (5) тематизує складник ДІЇ ВЛАДИ:

(5) *The Ukrainian government's action is **foolhardy**, to say the least* (The Telegraph, Aug 29, 2008). Він есплікується словосполученням *the Ukrainian government's action* й характеризується негативно навантаженою номінацією *foolhardy* (ризикований).

У контексті (6) складник ВНУТРІШНЬОПОЛІТИЧНА СИТУАЦІЯ деталізується як ПОЛІТИЧНА КОНКУРЕНЦІЯ та ДІЇ ВЛАДИ й актуалізується укупі зі складником ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНА СИТУАЦІЯ:

(6) *The **rival** Ukrainian leaders often seem **unaware** of how their **feuding** looks to **investors international financial institutions and the rest of Europe*** (The Independent, Jan 14, 2009).

Структурний компонент ПОЛІТИЧНА КОНКУРЕНЦІЯ есплікується номінаціями *feuding* та *rival Ukrainian leaders*, що, відповідно, уподібнюють політичну конкуренцію в Українській політиці кривавій родовій ворожнечі, а її основних діючих осіб – ворогам; ДІЇ ВЛАДИ характеризуються як неефективні, оскільки у фрагменті стверджується, що основні можновладці країни часто не усвідомлюють, як їх ворожнеча відбивається на іміджі України в Європі (*leaders often seem unaware of how their feuding looks to investors international financial institutions and the rest of Europe*). Згадування про європейських інвесторів актуалізує такий структурний компонент концепту УКРАЇНА, як ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНА СИТУАЦІЯ, який, у свою чергу, деталізується як ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНИЙ ІМІДЖ УКРАЇНИ.

Фрагмент (7) також тематизує такі структурні складники аналізованого концепту, як ВНУТРІШНЬОПОЛІТИЧНА СИТУАЦІЯ → ПОЛІТИЧНА КОНКУРЕНЦІЯ, ДІЇ ВЛАДИ та ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНА СИТУАЦІЯ → ВІДНОСИНИ з РОСІЄЮ:

(7) *In the Ukraine, where a **furious political power struggle** is going on, it is quite likely that section of the **elite** and various **post-Stalinist oligarchs** are using **murky arrangements between Kiev and Moscow to further their own ends*** (The Telegraph, Jan 8, 2009).

Наявність гострої політичної конкуренції в Україні есплікується словосполученням а *furious political power struggle*, де *furious* (оскаженіла/несамовита) має негативне ціннісне навантаження. Можновладці позначаються номінаціями *the elite* (еліта) та *various post-Stalinist oligarchs* (різноманітні пост-сталінські олігархи). За словниковою дефініцією номінація *elite* означає a group of people in a society, etc. who are powerful and have a lot of influence, because they are rich, intelligent, etc. [5] (група людей у суспільстві тощо, які є сильними та дуже впливовими, тому що вони є багатими, інтелектуальними тощо), а *oligarch* – a member of an oligarchy, де *oligarchy* визнається як a form of government in which only a small group of people hold all the power [5] (форма державного правління, за якої тільки малі груп людей утримують всю владу). ДІЇ ВЛАДИ полягають в укладанні угод між Києвом та Москвою, де назви столиць метонімічно репрезентують українську та російську владу (*are using <...> arrangements between Kiev and Moscow*). При цьому, угоди кваліфіковано негативно навантаженою лексемою *murky* (неясний, непрозорий, нечесний). Фрагмент також містить вказівку на мету, яку переслідують можновладці – задовольнити свої власні потреби, інтереси (*to further their own ends*).

Зрозуміло, що перелік складників концепту УКРАЇНА далеко не вичерпується розглянутими в роботі, оскільки дослідження знаходиться на початковому етапі. Приймаючи до уваги той факт, що "концепт більш багатий за змістом, ніж наявні лексичні засоби, і кожний із них розкриває певну його частину; лише в сукупності вони можуть достатньо повно передати зміст концепту в мовленні" [6: 48], п е р с п е к т и в и дослідження концепту УКРАЇНА вбачаємо в розширенні бази його дискурсивних реалізацій та застосуванні виробленої методики на більшому за обсягом мовному матеріалі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Серебренникова Е. Ф. Семиметрия французского слова *valeur* / Е. Ф. Серебренникова // Антропологическая лингвистика. – 2: Вестник Иркутского гос. лингв. ун-та. – Сер. Антропологическая лингвистика; [отв. ред. Ю. М. Малинович]. – 2006. – № 4. – С. 91.
2. Никитин М. В. Основания когнитивной семантики / Никитин М. В. – СПб.: РГПУ им. А. И. Герцена, 2003. – 277 с.
3. Делёз Ж. Что такое философия? / Ж. Делёз, Ф. Гваттари; [пер. с франц. и послесл. С. Н. Зенкина]. – М.: Институт экспериментальной социологии; СПб.: Алетейя, 1998. – 288 с. – (Серия "Gallicinium").
4. Фролова І. С. Стратегія конфронтації в англомовному дискурсі: [монографія] / Фролова І. С. – Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2009. – 344 с.
5. Oxford Advanced Learner's Dictionary. – N.Y.: Oxford Univ. Press, 2005. – 1780 p.

6. Попова З. Д. Очерки по когнитивной лингвистике / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – [изд. 3-е, стер.]. – Воронеж : Истоки, 2003. – 188 с.

Матеріал надійшов до редакції 05.05. 2009 р.

Долгова Т. Б. Понятие темы как основание выделения структурных составляющих концепта УКРАИНА (на материале современного англоязычного газетного дискурса).

В статье разработана методика выделения структурных составляющих концепта УКРАИНА, актуализированного в современном англоязычном газетном дискурсе, на основе понятия темы. Тема рассматривается как структура, строящаяся на иерархическом единстве микротем. Каждая микротема репрезентирует определенную референтную ситуацию, коррелирующую с той или иной составляющей концепта. Все микротемы объединяются общим предметным содержанием в рамках макротемы, которая номинируется именем концепта и соотносится с прототипическим представлением об Украине, репрезентирующим ядро концепта.

Dolgora T. B. The Notion of Topic as a Basis for Singling out Structural Constituents of the Concept UKRAINE (on the material of the contemporary English newspaper discourse).

The article presents a method of singling out the concept UKRAINE structural constituents in the contemporary English newspaper discourse on the basis of the notion of topic. The topic is regarded as a structure built upon the hierarchy of micro topics. The micro topic represents a referential situation correlating with some of the structural constituents of the concept. All the micro topics are united by the common notional content within the macro topic which is nominated by the name of the concept. The macro topic correlates with the prototypical image of Ukraine which represents the nucleus of the concept.